

DEVİRİM KAVRAMI VE ATATÜRK'ÜN KÜLTÜR DEVRİMİ**

İoanna KUÇURADI*

Atatürk'ün toplumsal alanda yaptıklarına bir bütün olarak baktığımızda bütünlüğünde Atatürk devrimine felsefeyle baktığımızda neler görülebilir? Ve bunlardan, bugün için neler öğrenilebilir? Bugün bunların bir-ikisi üzerinde duracağız.

'Atatürk devrimine felsefeyle bakmak' derken kastettiğim: bu devrimle, çeşitli alanlarda yapılan değişiklikleri hukuk alanındaki, devletin örgütlenmesindeki, kurumlardaki ve diğer değişiklikleri belirleyen ana ilkelerin yalnızca içeriğini (neler talep ettiklerini) açığa çıkarmaya çalışmak değil; bu ilkelere nitelikleri açısından da bakmak ve kaynaklandıkları düşünce temelleriyle birlikte ele almak; dolayısıyla, getirilen bu ilkelere ve çeşitli düzeylerde yapılan düzenleme değişiklikleriyle amaçlananın, özünde ne olduğunu açığa çıkarmaya çalışmaktır.

Atatürk'ün yaptıklarının çoğu zaman bu boyutlarında arka plânıyla birlikte ele alınmadığının bir göstergesi, onun yaptıklarının bütünü 'devrim' ('revolusyon'/ ihtilal anlamında 'devrim') diye adlandırmakta gösterilen çekingenliktir. Bu çekingenliğin nedenlerinden biri ise, açık bir devrim kavramı eksikliğidir. 'Devrim' sözcüğünün 'revolusyon'un başarılı bir karşılığı olup olmadığı türetimi tartışılabilir. Ancak Atatürk'ün yaptığı değişikliklere bir bütün olarak –temelleri ve amaçlarıyla birlikte– ve açık bir devrim kavramıyla bakıldığında, ona devrim dememek, bir olguyu teşhis edememek olarak görünüyor.

Atatürk'ün yaptıkları neden bir devrimdir ve en önemlisi, nasıl bir devrimdir?

'Devrim'den, bir ülkede tarihin oluşmasını, özellikle toplumsal değişmeyi kendi halinde bırakmayıp, onun akışını bile bile ve isteyerek değiştirmek amacıyla, o anda belirleyici olan fikirlerin yerine, bu akışa başka fikirleri birdenbire sokma ("enjekte etme") girişimini anlarsak (ki bu, Albert Camus'nün açıklığa kavuşturduğu ve bana yeterli görünen bir devrim kavramıdır); Atatürk'ün yaptığına, ancak 'devrim' adı verilebilir.

Ne var ki 'devrim' sözcüğü kimilerin kafasında olumlu, kimilerinde ise olumsuz bir renk taşır. Oysa 'devrim' renksiz bir sözcüktür; çünkü bu sözcük, yalnızca, tarihsel akışa birdenbire yeni ya da farklı fikirler sokma girişimine işaret ediyor, ama tarihsel akışa birdenbire sokulmak istenen fikirlerin niteliği o ülkedeki insanların insan onuruna daha yakışır bir şekilde

** Bu makale, Doğan Özlem Armağan Kitabı, İnkılâp, İstanbul, 2004'de yayınlanmıştır.

* Prof. Dr., Türkiye Felsefe Kurumu Başkanı

yaşamalarını sağladığı veya engellediği konusunda, dolayısıyla değeri konusunda herhangi bir özelliğe işaret etmiyor.

Bu fikirlerin niteliği, dolayısıyla bu fikirlerin değerinin bilgisi ortaya konmadıkça, bir devrim değerlendirilemez. Bunun ortaya konması ise, tarihsel akışa birdenbire sokulmak istenen fikirlerin ve yapılan kurumsal değişikliklerde belirleyici kılınan ilkelerin, o belirli tarihsel gerçeklik koşullarında –yani yapıldığı yerde ve yapıldığı anda, insanların insan olarak olanaklarını gerçekleştirip geliştirebilmelerini sağlamada elverişli-elverişsiz ya da destekleyici olup olmadıklarının gösterilmesi demektir.

Bu fikirler-ilkeler ile bu fikirlerin tarihsel oluşa sokulmasını olanaklı kılan ilkeler farklı düzeylerde ilkelerdir. Birincilerine örnek, açık kavranılmış insan haklarını, bütün insanların eşit olduğu temel hakları; ikincilerine örnek de, laikliği düşünebiliriz. Söz konusu fikirlerin ve temel ilkelerin bir ülkenin tarihsel gerçekliğine sokulabilmesi, yani bir ülkede toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde belirleyici kılınabilmesi, ikinci türden değişik ilkeler aracılığıyla olur. Temel ilkelere karşılık ‘tarihsel ilkeler’ dediğim bu ilkeler, temel ilkelerin belirleyici olabilmesinin önkoşullarını oluşturur. ‘Atatürk ilkeleri’ denilen ilkelerin bir kısmı, ikinci türden ilkelerdir.

Bu temel fikirlerin tarihsel ilkeler aracılığıyla bir ülkenin gerçekliğine sokulmasının somut görünümü, hukuk alanında yapılan düzenleme değişiklikleri, dolayısıyla devletin örgütlenmesinde ve yönetiminde yapılan düzenleme değişiklikleri oluyor. Bu düzenleme değişiklikleri ise başarılı ya da başarısız yapılabiliyor.

Demek ki, bir devrim sonucu yapılan düzenleme değişiklikleri, temel fikirlerde- ilkelerde değişiklik yapılmadan gerçekleştirilen düzenleme değişikliklerinden (reformlardan) farklı türden değişikliklerdir. Devrimler ise, tarihsel akışa sokmaya çalıştıkları fikirlerin niteliği (ve değeri) bakımından farklılık gösterir. Ayrıca bir devrimden sonra, zaman içinde değişen koşullar nedeniyle yapılan düzenleme değişiklikleri, o devrimin getirdiği değer koruyucu fikirler hesaba katılmadan yapılıncı (bir sıkıntıya karşı anlık önlemler getiren reformlar gibi), bu düzenlemeler devrimin getirdiği fikirlere ters düşen uygulamalara ve belirleyici kıldığı tarihsel ilkelerin amaçları dışında kullanılmasına yol açılabilir, açabiliyor da.

Bütün bunlar hesaba katıldığında, Atatürk devrimini anlamak ve doğru değerlendirmek; yapılan düzenleme değişikliklerine, yalnızca Atatürk ilkeleri denen bazı ilkelerle ilgilerinde değil, bu ilkelerin de kaynaklandığı, yani temellerindeki fikir dünyasıyla ilgisinde (temellerindeki insan ve değerlilik anlayışıyla ilgisinde) bakmayı ve temellerindeki bu fikirlerin, insan ve değerlilik anlayışının özelliğini bilmeyi gerektiriyor.

Devrim Kavramı ve Atatürk'ün Kültür Devrimi

Böyle bakıldığında Atatürk devriminin a) bir kültür devrimi olduğu, b) tarihsel gerçekliğimize sokulmak istenen fikirlerin ve temel ilkelerin, değerini bildiğimiz bazı insansal olanakların gerçekleştirilebilirliğiyle ilgili fikirler-ilkeler olduğu ve c) tarihsel gerçekliğe bu tür ilkeler-fikirler sokma girişimleri olan başka bir-iki devrimden, bu ilkeleri gerçekliğe sokma yolunda bir fark gösterdiği görülebiliyor.

Atatürk devriminin bir kültür devrimi olması ne demek? ‘Kültür’den, benim çoğul anlamda kültür dediğim kültürü anlarsak; yani “bir grubun yaşayışının bütün ifadelerini belirleyerek, o grupta belirli bir süre en geçerli olan –egemen olan– dünya görüşü, insan ve değerlilik anlayışı”nı, değerlendirme ve davranış normlarını anlarsak; Atatürk zamanında bütün kurumlarda yapılan değişikliklerin, bir yandan o zamana kadar egemen olan insan ve değerlilik anlayışından farklı bir insan ve değerlilik anlayışına dayandığını; diğer yandan ise, bu değişikliklerle farklı bir insan ve değerlilik anlayışının ülkemize (insanlarımıza) getirilmesinin amaçlandığını görüyoruz.

Atatürk, 1925’te, Kastamonu’da yaptığı bir konuşmada der ki: “Beş altı sene içinde kendimizi kurtarmışsak, bu, zihniyetimizdeki tebeddüldendir”. 1 Kasım 1937’de, Millet Meclisi açış konuşmasında Atatürk “yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde de inkilâp yapmış büyük Türk milleti”nden söz eder.

Atatürk devriminin, tarihteki diğer devrimlere göre bir özelliği var mıdır? Varsa, nedir?

Atatürk devrimine bu soru açısından baktığımızda, yani Atatürk devrimini, o zamana kadar yapılmış ve (adlandırmalar değil, yapılanlar hesaba katıldıkça) sayısı pek az görünen devrimlerle, örneğin Fransız devrimiyle karşılaştırdığımızda şunu görüyoruz: Fransız devrimi, yapıldığı yerde-ülkede toplumsal ilişkiler düzenini bir “çağdaştırma” girişimidir. Bu devrim, yapıldığı yerde –aynı yerde– o çağda düşünce düzeyinde bir gelişme olarak gerçekleşen, ama toplumsal düzenlemeye yansımaya insan ve değerlilik anlayışı değişikliğini etkili kılma, yani o kültürün kendi içindeki bir değişikliği etkili kılma çabası olarak; başka bir deyişle toplumsal ilişkileri, bu değişmiş insan ve değerlilik anlayışıyla ve bu anlayıştan türetilen ilkelerle düzenleme girişimi olarak karşımıza çıkıyor.

Atatürk devrimi de bir “çağdaştırma” girişimidir. Ancak bu çağdaştırma girişimi, başka farkları yanında şu farklarıyla da dikkati çekiyor: Fransız devriminde yapılması denenen, o düşünce dünyasında oluşan bir insan ve değerlilik anlayışı değişikliğinin, toplumsal ilişki düzenlenmelerinde etkili kılınmasıdır. Atatürk’ün yaptıkları ise, bizdeki düşünce dünyasının gelişmesinin ürünü olamayan, başka yerde oluşmuş bir insan ve değerlilik anlayışını –ve insanların insansal olanaklarını geliştirebilmeleri için daha elverişli olabileceği görülmüş olan bir insan ve değerlilik anlayışının ülkemizde de oluşmasını sağlamak için–, bazı ilkeler aracılığıyla etkili kılma çabası olarak görünüyor.

Böylece Atatürk devrimi, toplumsal-siyasal bir devrimden çok, bir kültür devrimi –insan ve değerlilik anlayışı devrimi– olarak karşımıza çıkıyor, ama siyaset yoluyla gerçekleştirilmiş bir devrim. Bu değişikliklerle Atatürk, kişilerin olanaklarını daha çok gerçekleştirmelerini sağlayabilen bir insan ve değerlilik anlayışını tarihsel oluşumuza sokmayı amaçlamıştır. Bunun için Batının farklı dönemlerinde, farklı gerçeklik koşullarında türetilmiş ilkeler seçiyor Atatürk; bunları, kendi türettiği bazı ilkelerle özgün bir şekilde yan yana getiriyor, özgün bir bütün oluşturuyor ve bunlarla yeni toplumsal düzenlemelerin yapılmasını, yeni kurumların kurulmasını sağlıyor.

Atatürk'ün, çeşitli alanlarda değişiklik yaparken baktığı yere ve aynı zamanda ülkemizin o dönemdeki koşullarını değerlendirmesine aynı anda bakılmadıkça –yani bunlara bir bütün olarak bakılmadıkça–, Atatürk'ü anlama çabaları “Atatürk ilke ve inkılâpları”nı yorumlamanın ötesine pek geçemiyor, yani Atatürk'ün değişiklikler yaparken düşünce arkaplanı bu tarihsel ilkelerden ibaret sayılıyor ve tartışma –olsa olsa– bu ilkelerin nasıl anlaşılması gerektiği sorusu etrafında olup bitiyor.

Konumuzla ilgili olarak Atatürk'ün getirdiği, belki de en önemli tarihsel ilke laikliktir.

Nedir laiklik?

Kimilerine göre laiklik dinsizliktir. Bu sava karşı çıkanlar ise, laikliğin dinsizlik olmadığını, hem dindar hem laik olunabileceğini söylüyorlar. Ama her iki sav temellendirilmeden kaldığı için, bu tartışma bir kısır döngü oluşturuyor.

Felsefeyle bakıldığında laiklik ne dinsizlik, ama ne de dinlilik olarak görünüyor. Çünkü bir dine –dine değil, belirli bir dine– sahip olan, kişilerdir, dolayısıyla gruplardır. Ama bugünkü dünyada her kişi aynı zamanda bir devletin yurttaşıdır; bir devletin yurttaşlarının farklı dinleri olabiliyor, kimileri de dinsiz olabiliyor. Diğer yandan da, farklı devletlerin yurttaşları aynı dine sahip olabiliyor. Başka bir deyişle yurttaşlık, kişilerin bir devletle ilişkisini; dinlilik-dinsizlik ise kişilerin belirli bir dinle –tek tanrılı olan veya olmayan belirli bir inanç sistemiyle– ilgisini dile getiriyor.

Her din, belirli bir öğretiden (doktrinden, dogma'dan) ve bununla bağlantılı olan bir ahlâk sisteminden (bir değerlendirme ve davranış normları sisteminden) oluşur. Tarihsel olan bu öğretilerde ve ahlâk sistemlerinde bazı ortak noktalar olabilmekle birlikte, aralarında önemli farklar da vardır. Yoksa farklı dinlerden söz edilemezdi. Bir kişinin bir dine mensup olması, ona öğretilen ve diğerlerine göre farklılıklar gösteren bir öğretinin –bilgisel açıdan özelliğine bakılmaksızın– “doğruluğuna” inanması ve bu öğretiyle ilgili olan değerlendirme ve davranış normlarının –bilgisel ve değersel özelliklerine bakılmaksızın– taleplerini yaşamda yerine getirmesi demektir.

Devrim Kavramı ve Atatürk'ün Kültür Devrimi

Ahlâk sistemleri –ister bir dinle ilgili olsunlar, ister olmasınlar, hepsi– kişilere neyin “iyi” neyin “kötü” olduğunu, dolayısıyla yapılması-yapılmaması gerektiğini öğretmek, böylece de kişilerin başkaları ve kendileriyle ilişkilerinde değerlendirmelerini ve eylemlerini belirlemek isteyen, bir grupta geçerli kılınmış norm bütünleridir–çoğu değişik ve değişken olan değer yargıları, ilkeler, kurallar bütünleri. Laiklik ise herhangi bir ahlâkta yer alabilecek ilkeler türünden bir ilke değildir. O, bir devlette hukuksal ilişkilerin düzenlenmesiyle ilgili bir ilkedir. Gerçi her pratik ilke gibi o da, bir “şeyin” yapılması veya yapılmaması gerektiğine ilişkin bir talebi dile getirir; ama getirdiği talep, kişilerarası ilişkilerin belirlenmesine ilişkin değildir; toplumsal-hukuksal ilişkilerin ya da rol ilişkilerinin belirlenmesine ilişkindir.

Yaygın bir anlayışa göre laiklik, “din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması” –kimilerine göre “dinin devlet işlerine karışmaması”, kimilerine göre de “yalnız dinin devlet işlerine karışmaması değil, devletin de din işlerine karışmaması”– demektir.

Bu, laikliği oldukça yüzeysel, dolayısıyla her tarafa çekilebilecek bir anlama biçimidir. Ne var ki, bu anlama biçimi, laikliği açıklığa kavuşturabilmek için bize bir ipucu sağlıyor: ‘laiklik’le, yapılan bir “şeyin” yapılması gerektiğine ilişkin bir talebin ortaya konmasının amaçlandığını gösteriyor. Bu da, laikliğin neyi talep ettiğini açık bir şekilde saptamak, böylece de laikliğin bilgiyle temellendirilebilir bir kavramını ortaya koymaya yardımcı olabiliyor.

Laiklik türünden bir ilkenin neyi talep ettiğini açıklıkla görebilmek için, laiklik fikrinin düşünce tarihine getirildiği tarihsel dönemin koşullarını ve bu fikrin hangi koşullar karşısında, ne amaçla getirildiğini bilmek gerekiyor.

Burada bu koşulları sergilemeden, ama hesaba katarak, bize sözcüğü Fransızcadan geçen bu fikrin, Batı dillerinde iki ayrı sözcükle –laïcité ve secularisation sözcükleriyle– dile getirilmiş olmasından da yararlanarak, onun bilgisel bir kavramlaştırılmasını sizlere kısaca sunmaya çalışayım.

Laïcité'nin türetildiği laikos sözcüğü, isim olarak kullanılmış bir sıfattır. Klerikos'un görelî kavramını dile getirmek için kullanılan bu sözcük, diğer toplumsal özellikleri ne olursa olsun ruhban sınıfına mensup olmayanları imler; yani laikos, klerikos olmayan kişi demektir. Bu anlamla ilgisinde “laik” sıfatının, karşımıza doğal bir biçimde çıktığı bağlamlara bakarsak –yani ‘laik ahlâk’, ‘laik devlet’, ‘laik eğitim’ v.b. bağlamlarındaki ‘laik’ sıfatının ne anlama geldiğine bakarsak –‘laik olma’: içeriği (oluştugu tek tek normlar) başka bakımlardan ne olursa olsun, bir ahlâk sisteminin, herhangi bir dinden kaynaklanan bir normlar sistemi olmadığını; diğer özellikleri ne olursa olsun bir devletin örgütlenmesinin ve işleyişinin, herhangi bir dinin inançlarıyla ilgili anlayışlar ve normlar tarafından belirlenmediğini; amaçları ve metodları ne

olursa olsun bir eğitim sisteminin, herhangi bir dinin anlayışları hesaba katılarak oluşturulmadığını dile getiriyor yalnızca.

Bu demektir ki, laik bir devletten söz edildiğinde, bundan, o devlet hakkında öğrendiğimiz tek şey, onun örgütlenmesi yapılırken, hukuku oluşturulurken ve işletilirken, bunların herhangi bir dinin dünya görüşüne, ilke ve kurallarına uygun olup olmadığına bakılmadığıdır; ama o devletin nasıl örgütlenmiş olduğu, nasıl işlediği konusunda bir şey bildirmiyor ‘laik’ sıfatı. Laik bir devlette yurttaşların, kişiler olarak dinlerinin olması, farklı dinlere sahip olması veya bir dine sahip olmaması, yurttaş olarak onların “devlet”le ilişkilerinde bir fark yaratmaz; çünkü laik devletin temelinde herhangi bir dinin normları yoktur.

Aydınlanmanın bir fikri ve modern devletin –birimi yurttaş olan ve yurttaşların hak eşitliğine dayanan devletin– bir ilkesi olarak laiklik (laïcisme), bir devletin örgütlenmesinde, hukukunun oluşturulmasında ve işletilmesinde herhangi bir dinin anlayışları ve normları tarafından belirlenmemesi talebini dile getiriyor.

Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere laiklik, felsefedeki teknik anlamıyla “negatif” bir kavramdır. Bu da, normlara ilişkin felsefi bilgi pek az olduğu için, laikliğin getiriliş amacının gerçekleştirilmesinde büyük güçlükler yaratıyor. Çünkü bu bilgi eksik olunca, getirilen veya getirilmek istenen bir normun, norm olarak (nesnel) bir değerlendirilmesi yapılamıyor ve asıl yapılacak olan budur, yalnızca onu “kimin” getirdiğine bakılıyor.

Bu güçlükleri aşabilmek için, şu soruyu sormamız yararlı olabilir: Bir devletin örgütlenmesini, hukukunun oluşturulmasını ve işletilmesini herhangi bir dinin anlayışları-normları belirlemeyecekse, ne gibi normların belirlenmesi uygun olabilir?

Bu soruya cevap verebilmek için bazı Batı dillerinde, getirildiği koşullarda yine bu düşünceyi dile getirmede kullanılan başka bir sözcük bize ipucu veriyor: secularisation-secularism sözcüğü.

Sekülerizasyon kavramında, laiklikte olmayan ek bir öge bulunuyor: seküler (saecularis) sıfatının kök anlamına baktığımızda, yani saeculum sözcüğüne baktığımızda, bu Lâtince sözcüğün ‘yüzyıl’, ‘çağ’ demek olduğunu görürüz. Buna göre sekülerizasyon–Türkçede kolayca görülebileceği gibi– ‘çağdaştırma’ demek olur. Getirildiği tarihsel dönemin koşullarına bakılırsa, çağdaştırılan ne ise ve genellikle bir kurum oluyor–, onu o anda insanlığın o konuda ulaştığı anlayışa uygun hale getirmek demek oluyor. Sekülerizm bu talebi dile getiriyor.

Böylece laiklik ve sekülerizm, aynı fikrin birbirini tamamlayan ve onu daha açık görmemizi sağlayan iki yüzü oluyor. Laiklik bir devletin örgütlenmesi ve işleyişini nelerin belirlememesi gerektiğini; sekülerizm ise nelerin

Devrim Kavramı ve Atatürk'ün Kültür Devrimi

belirlemesi gerektiğini söylüyor: “çağın” felsefi düşüncesinin oluşturduğu fikirler, ortaya koyduğu bilgiler. Konuya biraz daha geniş zaman boyutları içinde bakıldığında, bunlar, Kant’ın anladığı anlamda aydınlanmanın ürünü olan veya aydınlanmanın ön plâna getirdiği bazı fikirlerdir.

İşte burada, laikliğin, kurumları çağdaştırmanın nasıl önkoşulu olduğunu; laiklik olmadan çağdaşlaşmanın neden gerçekleşmeyeceğini görebiliyoruz.

Gerçi ”çağdaşlığın” ne olduğu, özellikle başka bir tarihsel dönemle ilgisinde ne olduğu konusunda kanılar farklılık gösterebilir, nitekim gösteriyor da. Bütün görüşlerin, normların v.b. eşdeğerliğini savunan postmodernizmin yaygın olduğu bir dönemde, bu olgu üzerinde dikkatle durmak gerekiyor. Ne var ki, pratikte sorunlar yaratan bu güçlüğe, normlara ilişkin felsefi bilgiyle baktığımızda, ilk bakışta görüldüğü kadar içinden çıkılmaz bir güçlük olarak görünmüyor. Ama bunu aşabilmek, hukuk oluştururken ve bu hukuku işletirken geçerli kılmak istediğimiz normları doğru değerlendirebilmemizi gerektiriyor. Bu da sırasıyla yaşamda normların nasıl değerlendirildiğinin farkında olmamızı ve bir normu doğru değerlendirmenin nasıl bir bilgisel etkinlik olduğunu bilmemizi, bunu da sabırla başkalarına göstermemizi gerektiriyor.

‘Laik devlet’, örgütlenmesi ve işleyişi herhangi bir dinin anlayışlarına, ilke ve kurallarına dayanmayan devlet ise, ‘çağdaş devlet’ bugün ne özellikte bir devlet olur?

Konumuzla ilgili olarak çağımızın belli başlı fikirlerine değerleri açısından baktığımızda, özellikle de aynı konuyla ilgili farklı normları karşılaştırıp kişilerin yaşamları için yarattıkları farklı sonuçları gördüğümüzde, sanırım, bu fikirlerin en önemlisi insan haklarıdır, yani insanların insan olduklarından dolayı “belirli” bir muamele –değerini bildiğimiz insansal olanaklarını geliştirebilmelerini engellenmeyecek şekilde muamele– görmeleri gerektiği düşüncesi.

Çağımızın en önemli düşüncesi insan hakları ise ve tek tek insan hakları bu nitelikte bazı ilkeler ise; “çağdaş devlet”, hukuku yalnızca dinsel normlara değil, değişik ve değişken olan yerel-kültürel normlara da dayanmayan, evrensel olan insan hakları ilkelerine dayanılarak oluşturulan ve işletilen devlettir: insan haklarına dayalı devlet.

Böylece laiklik, “çağdaş devlet”in onsuz olamayacağı bir ilkedir; çünkü dünyamızın bugünkü koşullarında insan haklarının belirleyici olabilmesinin önkoşuludur.

İnsan haklarının toplumsal-kamusal yaşamda belirleyici olabilmesini istiyorsak –yani insanlarımızın yurttaşlar olarak insan haklarının talep ettiği muameleyi görmelerini istiyorsak (beslenmesini, sağlıklarının korunmasını, insansal olanaklarını geliştirmelerine yardımcı olan bir eğitim görmelerini,

işkence görmemelerini istiyorsak); yukarıda belirttiğim anlamda –toplumsal-kamusal işleri, en genel anlamda yerel/kültürel normların belirle m e m e s i gerektiği anlamında– laiklik muhakkak sahip çıkılması gereken bir ilkedir.

Atatürk devriminin kendine özgü bir özelliği de, devrimi yapma girişiminin yolunda bulunuyor. Atatürk, Millet Meclisi aracılığıyla ve kısa da olsa, bir süre içinde, adım adım yapmıştır yeni düzenlemeleri; “milletin” kendi tercihleriyle yaptığı değişiklikler olarak gerçekleştirmiştir bunları.

Böylece, Atatürk’ün toplumsal alanda yaptığı değişikliklerde izlediği yol, Millet Meclisi aracılığıyla bir kültür devrimini gerçekleştirme oluyor. İnsanların insan olarak olanaklarını gerçekleştirebilmelerini sağlamaları bakımından daha elverişli olduğu görülen belirli bir insan ve değerlilik anlayışının ülkemizde yaygınlaşabilmesi için, bazı ilkeleri belirleyici kılmak istemiştir. Bu ilkelerin belirleyici kılınmasıyla “çağdaş uygarlık düzeyine” çıkabilmenin yolunu açtı bizim için.

Yirmili yıllarda, Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan eğitimle ilgili bazı yasalar, Atatürk’ün ana amaçlarını ve nasıl bir yol izleyerek bunların konmasını sağladığını gösteriyor.

Bu yasalara ve o sıralarda Büyük Millet Meclisinde yapılan ilgili tartışmalara baktığımızda, bugünkü Türkiye’nin hatta bugünkü dünyanın farkında olmadığı bir şeyin, Atatürk’ün farkında olduğunu görüyoruz: bağdaşmaz olan ilkeler ve normları aynı zamanda geçerli kılmamak gerektiğinin. Bunun farkında olmak, daha önce söylediğim gibi, söz konusu ilkeleri/fikirleri ve genel olarak normları, fikir/ilke ve norm olarak, mevcut toplumsal koşullarda, felsefi değer bilgisi ışığında değerlendirmeyi gerektiriyor. Özellikle böyle normlar arasındaki değer farkı görülmeden yani “bir fikir, ilke ya da başka herhangi bir norm, mevcut durumda, insanın belirli yapısal olanaklarının gerçekleştirilmesi için gerekli koşulların yaratılmasına katkıda bulunuyor mu, yoksa bunu engelliyor?” sorusuna cevap verilmeden kabul edildiğinde ya da bugün postmodernizmin iddia ettiği gibi bütün normlar eşdeğer sayıldığında, birbirleriyle bağdaşmayacak olan fikirler-normlar aynı zamanda geçerli kılmıyor, pratikte çelişkili kararlara ve uygulamalara yol açıyor ve bir ipucu bulmanın neredeyse olanaksız olduğu bir kargaşaya götürüyor, bugün olduğu gibi.

1924’te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve bununla ilgili olarak Atatürk’ün izlediği yol, Atatürk’ün, aynı konuda çelişen normları geçerli kılmamak gerektiğinin farkında olduğuna bir örnek olabilir.

1922’de, Cumhuriyetin kuruluşundan önce, Atatürk Bursa’da yaptığı bir konuşmada şunu dile getiriyor: “Hiçbir delil-i mantıkîye istinat etmeyen birtakım ananelerin, akidelerin muhafazasında ısrar eden milletlerin terakkisi çok güç olur. Belki de hiç olmaz”. Böyle gelenek ve görüşlerin aktarıldığı

Devrim Kavramı ve Atatürk'ün Kültür Devrimi

yerlerin başında Medreseler geliyordu. Çocukların çoğu da bu okullarda eğitiliyordu. Bu okullardan başka 19. yüzyılda, özellikle de II. Mahmut zamanında bazı modern okullar ve yüksekokullar açılmıştı, ama bunlar sayıca azdı ve yalnızca kentlerde bulunuyordu. Birbiriyle bağdaşmayan eğitim yapan bu okullar da yan yana eğitim yapıyordu.

Atatürk problemi görmüştü: 1923'te İzmir'de yaptığı konuşmada, ilk kez açıkça eğitimi "birleştirme" gerekliliğinden söz eder: "Bizde en ziyade göze çarpan bir nokta vardır ki, herkesin bu gibi mesele temastan içtinabıdır. Medreseler ne olacak? Evkaf ne olacak? dediğimiz zaman derhal bir mukavemete maruz kalıyorsunuz... Milletimizin, memleketimizin darülfanları bir olmalıdır. Bütün memleket evlâdı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır" diyerek bu konuya dikkati çeker.

Bu konuşmadan hemen sonra Atatürk, böyle bir "birleşme"ye giden yolu hazırlamaya başlar: 1 Mart 1923'te Büyük Millet Meclisini Açış Konuşmasında Atatürk: "...Şer'iye Vekâleti ile Maarif Vekâletinin bu konuda tevhid-fikir ve mesai eylemesi[nin] tamamıyla şayan" olduğunu söyler. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu zamanında edinilen deneyim de, eskimiş kurumları yeni kurumlarla ve Ortaçağ görüş tarzını modern görüş tarzıyla bağdaştırmanın olanaksız olduğunu göstermişti.

Bir yıl boyunca bu iki Bakanlık arasında böyle bir işbirliği gerçekleşmeyince, Atatürk 1 Mart 1924'te, yine Büyük Millet Meclisini Açış Konuşmasında şunu söyler: "Milletin ârayı umumiyesinde tesbit olunan terbiye ve tedrisatın tevhid-i umdesinin bilâ ifataân tatbik-i lüzumunu müşahede ediyoruz. Bu yolda teahhürün zararları ve bu yolda tehalükün ciddî ve derin semereleri seri kararımıza vesilei tecelli olmalıdır". (Milletin genel kanaatinin/kamuoyunun, eğitim ve öğretimde bir-lik ilkesinin hemen uygulanmasından yana olduğunu görüyoruz. Bunu ertelemenin tehlikesi ve hızlı hareket etmenin derin semereleri hızlı karar almaya götürmeli.) Ertesi gün Tevhid-i Tedrisat Kanunu tasarısı Samsun Milletvekili Vasfi Bey tarafından Meclise sunulur. Vasfi Bey bu önerdiği yasanın gerekçesinde, bağdaşamaz olan iki anlayışa dayanan iki farklı eğitimin aynı anda yapılmasının yol atığı zararlardan söz eder.

3 Mart 1924 günü Büyük Millet Meclisi Şer'iye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılmasına ve eğitimin birleştirilmesine karar verir. Bu yasayla, bu Bakanlığa ve özel vakıflara bağlı okullar kapatılır.

Karma eğitime, yazı-alfabe ve dil devrimlerine, 1933 Üniversite "reformuna" ilişkin yeni yasalar, eğitim devriminin gerçekleştirilmesinde ardarda atılan adımlardır.

Atatürk devrimi, Türkiye'de Kant'ın anladığı anlamda bir aydınlanmayı motto'su "sapere aude" ("bilmeye cesaret et") olan aydınlanmayı amaçlamıştır.

Ioanna KUÇURADİ

Bunun çok temel bir koşulu laiklikti: yani kamu işlerinin düzenlenmesinde –ve bu arada eğitimin düzenlenmesinde dinsel normların belirleyici olmaması gerektiği düşüncesi. Çünkü ancak o takdirde insanlarımızın insansal olanaklarını gerçekleştirebilmelerini mümkün kılan ilkelerle bugün insan hakları dediğimiz türden ilkelerle– toplumsal düzenlemeler yapılabilir; insanlar bilmeye cesaret edebilir. Böylece aydın insan-aydın yurttaş yetişebilir.

Cumhuriyetin kuruluşundan 80 yıl sonra, Cumhuriyetin eğitim anlayışı açısından durumumuza baktığımızda, Cumhuriyetin ilk on yıllarında gerçekleştirilen eğitim devriminden öğrenebileceğimiz en önemli şey, eğitimde birliktir ama herhangi bir doktrini kafalara sokmaktan, ya da bir doktrin yerine başka bir doktrin sokmaktan dikkatle ayrılması gereken, amacı Kant'ın anlamında aydınlanma olan bir birlik.

Atatürk devriminin bugün için öğrenilebilecek bir şey de, belirli bir konuda birbirini çelen normların aynı anda geçerli kılmamak gerektiği, norm tercihlerinde de normların norm olarak niteliğine bakmak gerektiğidir.

Birbirini çelen normların aynı anda geçerli kılmak, bugün, yalnız bizde değil, dünya düzeyinde yaşanan bir sorundur: bugün bir yandan (halen insan hakkı sayılanlardan hepsi olmasa da, önemli bir kısmı) evrensel normlar olan insan hakları dünyada yaygınlaştırılmaya çalışılıyor, ama diğer yandan hangi kültürden olursa olsun bütün insanlara, insan olarak saygı gösterilmesi gerektiği değil, bütün kültürlere eşit saygı gösterilmesi gerektiği de ileri sürülüyor. Farklı oranlarda olsa da, bütün kültürlerde insan haklarıyla bağdaşmayan normların bulunduğu gözden kaçırılıyor. Dünya düzeyinde yaşanan birçok sorunun düşünsel temelinde, aynı konuda birbiriyle bağdaşmaz normların aynı zamanda geçerli kılınması bulunduğu farkına varmamız, bu sorunlar için uygun çözüm yolları bulmamıza yardımcı olabileceğini ve daha önce yapılan yanlışları başka yanlışlarla düzeltmeye kalkışmamızı bir yere kadar önleyebileceğini düşünüyorum.

Kendisinin ve çocuklarının insanca bir yaşam sürmesini yani kendindeki insansal olanakları olabildiğince geliştirmeye elverişli olan koşullarda, insan haklarının talep ettiği koşullarda yaşamayı istemeyecek bir insan olabilir mi? Atatürk devrimi, en temelde, böyle koşulların yaratılabilmesini amaçlayan bir devrimdir. Cumhuriyetin 80. yılında, postmodernizmin yaygınlaştırıldığı bir çağda, bir kültür devrimi olarak Atatürk devriminin temelindeki fikirlerin ve getirdiği normların niteliği üzerine yeni baştan düşünmemizde yarar vardır.